

предвиђајући референдум и као институцију друштвено-политичког система, али и као инструмент самоуправљања, при чему помиње и друге разноврсне облике и начине одлучивања као што су лично изјашњавање, непосредно бирање и опозивање делегата, збор радника, непосредна контрола над извршавањем донетих одлука и сл.

Факултативни референдум је помињан као институција друштвенополитичког система на свим нивоима (од општине до федерације) и одлуку о његовом расписивању је доносила скупштина одговарајуће друштвено-политичке заједнице док је референдум у самоуправној организацији и заједници био израз радничке суверености-инструмент остваривања њихове суверене воље о оним питањима самоуправног живота предвиђеним статутом и другим самоуправним општим актима. Као и институције непосредне демократије у предузећу, тако и референдуми на свим нивоима друштвено-политичког организовања нису могли да остваре веће домете у условима једнопартијске диктатуре и водеће улоге комунистичке партије која се мешала и разним средствима утицаја контролисала самоуправљање и у предузећима али и у општини и ширим друштвено-политичким заједницама. Поред референдума у ери социјалистичког самоуправљања су били популарни и зборови грађана и зборови радних људи. Зборови грађана (бирача) су били институције где су расправљана питања од интереса за живот људи у месној заједници али и питања од ширег друштвеног интереса (покретање разних иницијатива, предлагање кандидата за изборе и др.) док су зборови радника били окренути потребама живота и рада радника у самоуправним колективима и ту су се радни људи сакупљали и непосредно разматрали разна питања и о њима одлучивали јавним гласањем. Поред наведених институција непосредне демократије, социјалистичка (самоуправна) пракса је развила још и неке друге као што су јавна дискусија и народна иницијатива у сфери политичког система и потписивање, односно давање изјава у самоуправној организацији, мада се оне нису посебно афирмисале и доказале. Након Друге Југославије и она Трећа (последња), СР Југославија је наставила са традицијом непосредне демократије, па је њен Устав од 1992. год. предвиђао да грађани врше власт непосредно или преко изабраних представника мада није изричито поменуо поједине облике и институције непосредног одлучивања грађана. Ту се пре свега мисли на референдум (који се не помиње), док народну иницијативу за доношење закона предвиђа и то онда када такав захтев поднесе 30.000 бирача. У том погледу Устави Републике Србије од 1990. је много конкретније и прецизније регулисао, пре свега употребу референдума и народне